

Per oblivionem in obliviones

Jako by se silně v posledních letech prosazoval jeden úkaz. Mít vše na očích, v okamžité blízkosti, bez odstupů. Zkušenost je stažena do roviny týkající se přítomnosti, do plochy, jež pozbyla své hloubky. Existuje jen to, čeho se lze bezprostředně dotknout smysly. Čtyři autorky – Jana Kasalová, Lena Knilli, Sybille Loew a Kateřina Šedá – si zvolily za název výstavy pojem zapomnění jako ojedinělý, dnes spíše přehlížený, výjimečný stav, týkající se uplynulého. Svojí prací vznášely k zapomnění¹ množství otázek: kde začíná a co jej způsobilo, zda se dá potlačit či překonat, zda se lze před ním zachránit. Je možné pátrat po důvodech, jež je k zájmu o zapomnění přivedly, posuzovat okolnosti, pro něž se jím zabývaly. I když se zapomnění vztahuje k minulosti, proniká do současnosti ze strany budoucího, jako by ji dokonce předcházelo. Od přítomnosti zapomnění očekává, že mu dá smysl, že před ním neuhne, přestože se k němu často vůbec nechce znát.

Zapomnění je uzavřenou kapsou v toku událostí, podržující zmizelou zkušenost, ke které se přistupuje s vědomím nemožnosti její obnovy, s přiznáním přetržené souvislosti příčiny a následku. Poukazuje na „slepá“ místa, na vynořující se trhliny bývalého, na zející rány, jež se nepodaří scelit. Vejit s ním ve styk znamenalo vyzdvihnout je z „prázdna“, z „nicoty“, vtisknout mu část svého času, a zároveň poznat, že to, co se navrácí ze zapomnění, lze jen útržkovitě vyvolat zpět a nahlédnout v původní podobě. Stává se tak jedním z průvodních znaků melancholie, aniž by se nutně pro jeho znázornění musely užít atributy, symboly, gesta či typy vedoucí k jejímu pojmenování. Zapomnění je součástí melancholie, tkví uvnitř ní, vytváří její podstatu. I když se týká prošlého, v okamžicích, kdy se ve vědomí zapomnění vynořuje, nabývá rázu předobrazů, přenáší uplynulé do nastávajícího, jež se snaží podržet v přítomnosti, aby mohl být uzávorkován jeho zmizelý smysl. Uvolňují se tím pocity tesknosti, vyplývající z poznání vlastních hranic, z prozření, že to, co je v zapomnění zahrnuté, lze jen na chvíli uměleckou výpovědí přiblížit, určit, zmínit. Umělci obracející se k zapomnění, připomínají to, o co se přišlo. Vymezují a stanovují jeho šíři a dopad. Dali by se označit za oblivionisty, stali se těmi, kteří do zapomnění nejen vstupují, ale zároveň je spoluvytvářejí, nasvětlují, dávají mu zřetelné obrysy. Zároveň však říkají něco sami o sobě, o zdrojích vlastního poznání.

¹ Jean Bollack, Memory/Forgetfulness, in: *Dictionary of Untranslatables. A Philosophical Lexicon* (ed. Barbara Cassin), Princeton University Press, 2014, s. 636–650.

Práce Jany Kasalové, Leny Knilli, Sybille Loew a Kateřiny Šedé postihují protikladné stavy: zapomnění na jedné straně, vzpomínání na druhé. Vzpomínání zabydluje prostor, zapomnění jej vyprazdňuje. Oba souběžné procesy pro autorky znamenaly bod zlomu, přinášející pocit ztráty, trvalého propadávání se do nenávratna, strhujícího veškeré dění jen jedním směrem, předurčeným perspektivou konečnosti neotvírající cestu zpět. Tím, že tematizovaly zapomnění, zbavily jej spojitosti s bezčasím, oživovaly jej, obětovaly mu „kus“ sama sebe, tzn. někdy se uchýlily ke vzpomínání, aby měly před očima mizející. Zdrojem zapomnění a vzpomínání jim bylo propuknutí nemoci, osamělá smrt, zánik místa, odchod do důchodu. Vyjadřovaly okolnosti, jež zde byly před tím, než se zapomnělo. U Leny Knilli se nepodařilo najít konec nitě, aby mohla být navázána přerušovaná souvislost, u Sybille Loew přežívají zemřelí jen v zavěšených, vyšívaných cedulkách, u Jany Kasalové se neobnoví život v opuštěných městech, vesnicích a usedlostech, u babičky Kateřiny Šedé se možná nesetkáme s celým sortimentem, s nímž se ve skladu seznámila. V těchto námětech není vztah zapomnění a vzpomínky přímo úměrný: Knilli a Loew zdůrazňovaly vlastní zapomnění, do nějž jim nezasahovaly vzpomínky, Kasalová a Šedá se přibližovaly k zapomnění přes vzpomínky. Spíše než spojitě nádoby by se na vztah zapomnění a vzpomínání dal uplatnit příklad Möbiovy pásky či Kleinovy láhve. Někdy to vypadá, že zapomnění pohlcuje vzpomínky, jindy, že vzpomínky zatlačují zapomnění. Ve všech těchto případech se divák setkává s přetrvávajícím a vybledávajícím. Leny Knilli uplatnila v práci *Über Vergessen* (2021) alegorii: tradiční symbol nitě, znamenající život, doplnila o řezy mozkiem, zasaženým Alzheimerovou chorobou. Sybille Loew v instalaci *Stiller Abtrag* (2005) vystavěla pomyslný náhrobek opuštěným lidem, zemřelým během jednoho roku v Mnichově bez přátel a příbuzných. Jana Kasalová ve *Vlčích jámách* (2011), v práci pojmenované podle rozptýlené osady o několika číslech popisných v šumavském pohraničí, začernila názvy na mapách, aby zvýraznila jejich vymazání z každodenního života a ze střeoevropských dějin. Autorčina babička Jana v projektu Kateřiny Šedé *Je to jedno* (2005–2007) nakreslila tužkou obrysy všech výrobků, jež jí prošly rukama, vybavila si jejich skutečnou podobu. Zapomnění a vzpomínání se týkalo významných i podružných jevů, osobního i společného. Kasalová, Knilli, Loew a Šedá vtiskly zapomnění vlastní čas, jenž dospěl na kraj bezvýznamnosti. Opustil jej člověk, místo, věci. Pro ustálení svých představ uplatnily různé technické prostředky sahající od kresby přes koláž k vyšívaní. Na přístup každé z nich lze uvést latinský výraz: na stav zapomnění oblivio (Loew), na příčiny zapomnění oblivialis (Knilli), na místa

zapomnění aeris obliteratio (Kasalová), na vybavování si vzpomínek obliteratio (Šedá).² Vznikly tím návaznosti se zkušenostmi, prožívanými v dávné minulosti, vynořujícími se příležitostně z dějin. I když lze zapomnění členit do typů – na výstavě se projevuje souběh Alzheimerovy nemoci a vysídlení na jedné straně, vytrácející se paměti a smrti v osamění na druhé –, podstatné je, že si uchovává stále obdobnou podstatu. Vynořují-li se vzpomínky na vzpomínky, zapomnění se může rozšiřovat či zužovat, ale stále jako by bylo tím jedním zapomněním, které se přestalo nacházet kdesi za obzorem vzpomínání, ale tkví přímo v jeho středu.

Zapomnění a vzpomínání jsou obdobné pojmy mající individuální, nepřenositelný ráz, v němž je každý, koho se týká, sám za sebe. Dnešní důvody zapomnění mohly být různé: tkvěly v retrogradní amnézii, zkoumané psychiatry, ve vytěsněném nevědomí, rozebíraném psychoanalytiky, v geopolitickém rozhodnutí, souvisejícím s proměnou státních útvarů. Ve všech těchto případech bylo zřejmé, že zapomnění je podle filosofů oblast „odtržená“³ od probíhajícího života nebo že jde o „vytržení“⁴ zpřítomňované minulosti. Zapomnění se však stalo až určitou pastí, již si paměť vytváří, aby pozřela sama sebe, na rozdíl od vzpomínek, v nichž se utápěla a nedobírala se ani jejich konce, ani počátku. Zapomnění podrývá každou konstrukci mysli, snažící se jej uchopit. Vzpomínky jsou cestou uzavřeným labyrintem nebo otevřeným bludištěm bez vchodu a východu, zapomnění je Minotaurus skrytý uprostřed labyrintu nebo číhající na okraji bludiště na každého, kdo projde kolem. Sotvakdo by chtěl dobrovolně upadnout do vlastního sebezapomenutí, vydat se mu napospas, skočit do propasti. V *Hledání ztraceného času* Proust zaznamenával nejnepatrnější podrobnosti, aby zůstalo připomenuto vše, co prožil, bránil se tím zapomnění; uplynulé přetrvává v zachytitelných a popsatelných vzpomínkách, vytlačujících zapomnění na samý okraj; učinilo z něj nepřítele, jenž okamžitě nastoupí na jejich místo.⁵ Podle některých názorů se v paměti uchovává vše, každý pocit, smyslový zážitek, jakákoli představa, jež jí kdy prošla.⁶

Vystavující autorky poukazují na zapomnění a vzpomínání jemným dotekem, nikoli prudkým šokem, jenž by měl diváky přivést k náhlému vybavení si prožitku, k jakémusi jasnému prozření; nejsou lékařky, využívající hypnózy či elektroléčby, ani se nezabývají rozpomínáním na způsob Platonova dialogu *Menón*, v němž byl chlapec, jenž neměl o

² Harald Weinrich, *Lethe. Kunst und Kritik des Vergessens*, C.H.Beck, München 2005.

³ Henri Bergson, *Hmota a paměť*, Oikoymenh, Praha 2003, s. 128.

⁴ Martin Heidegger, *Bytí a čas*, Oikoymenh, Praha 1996, s. 371.

⁵ Paul Ricoeur, *Čas a vyprávění III*, Oikoymenh, Praha 2007, s. 185.

⁶ Bernard Bolzano, *Athanasia*, Stefanos, Jindřichův Hradec 2009, s. 46.

geometrii potuchy, vhodným dotazováním přiveden k jejím zákonům, jež si měl vybavit ve své mysli. Jedno však mají společné: soustřeďují se na stavy mimo sebe, shledávají je u někoho jiného, netematizují vlastní tělesnou a duševní zkušenost, ale všímají si okolí, rodinného příslušníka, neznámé osoby, místa či předmětu. Vstupují do vnějšího prostředí, které rozehrávají, do osudů, pro něž nalézají porozumění. Vymezují se vůči bezvýchodnosti zapomnění i bezbřehosti vzpomínání. Zdroje jim poskytly zkušenosti druhého. Vytkly disfunkci mozku, objevily cedulku spojenou s tělem mrtvého jako poslední svědectví o něm, přesvědčily babičku, aby pátrala ve své paměti, vyzdvihly jména opuštěných míst. Přes pozorované se pozorují: vystavují se dopadu jevů, na něž poukázaly. Jejich práce jsou spojnicemi, prostředníky, některé se zavíjejí do sebe, jiné obracejí navenek. Vzpomínky se staly proměnlivými oky sítí zapomnění.